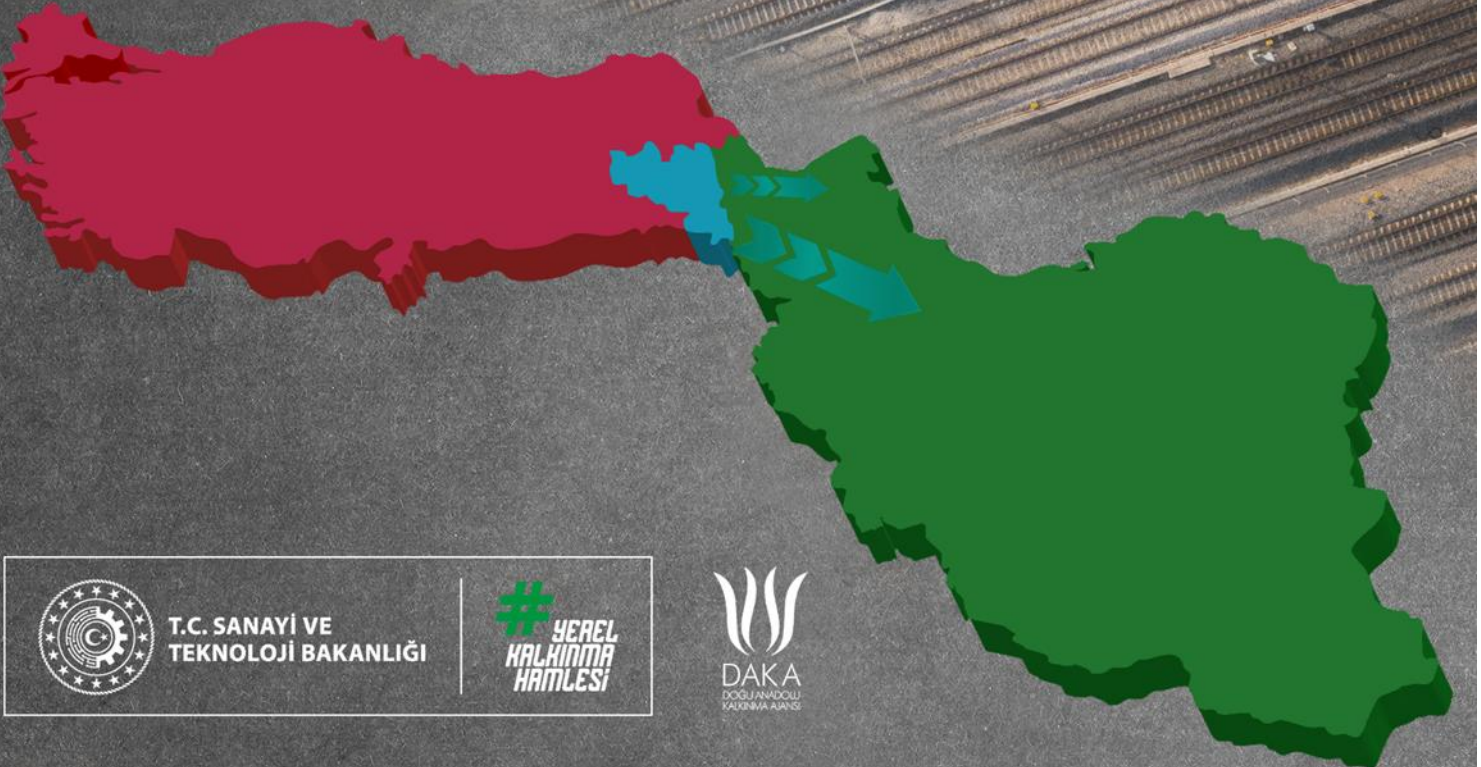


TRB2 BÖLGESİ İRAN'A İHRACAT POTANSİYELİ OLAN ÜRÜNLER ARAŞTIRMA RAPORU



T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI



TRB2 BÖLGESİ İRAN'A İHRACAT POTANSİYELİ ÜRÜNLER ARAŞTIRMA RAPORU

Aralık 2024

İçindekiler

1. İRAN DIŞ TİCARETİNE GENEL BAKIŞ	1
2. İRAN İTHALATI	3
3. TÜRKİYE-İRAN İHRACAT VE İTHALAT DURUMU	9
4. İRAN İLE DIŞ TİCARETTE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	13
Para transferleri:	13
İthalat Yasakları veya Kısıtlamaları:	13
ABD Ambargoları Çekincesi:	13
İran'a İhracat İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Başlıca Hususlar.....	14
İran Serbest Bölgelerinde İthalat Rejimi	14
5. TRB2 (BİTLİS, HAKKÂRİ, VAN, MUŞ) BÖLGESİNDEN İHRACAT POTANSİYELİ OLAN ÜRÜNLER	15
5.1. Mevcut Durum	15
5.2. İhracat Potansiyeli Olan Ürünler	23
5.2.1 BİTLİS	23
5.2.2. HAKKÂRİ	25
5.2.3. MUŞ	27
5.2.4. VAN	29
6. DEĞERLENDİRMELER	32
Kaynakça	33

Tablo Dizini

Tablo 1: İran'ın Tüm İthalatı (Gtip 2'li Kod Bazında)	3
Tablo 2: İran'ın En Çok İthalat Yaptığı Ülkeler	7
Tablo 3: Türkiye - İran İthalat ve İhracat Rakamları	9
Tablo 4: İran'ın Türkiye'den İthalatı (Gtip 2'li Kod Bazında)	10
Tablo 5: Bitlis İhracat Tablosu	16
Tablo 6: Hakkâri İhracat Tablosu	17
Tablo 7: Muş İhracat Tablosu	18
Tablo 8: Van İhracat Tablosu	20
Tablo 9: Hakkâri Maden Firmaları Verileri	26
Tablo 10: Hakkari Maden İhracat Verileri	26

1. İRAN DIŞ TİCARETİNE GENEL BAKIŞ

İran, 2024 yılı itibarıyla nominal Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) bakımından dünya ekonomileri arasında 36. sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen nominal GSYİH açısından ise 120. sırada bulunan İran, orta-alt gelir grubundaki ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkenin dış ticaret performansına bakıldığında, toplam ihracatta 92., ithalatta ise 90'lı sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu veriler, İran'ın dış ticaret hacmi açısından küresel ölçekte orta düzeyde bir konumda olduğunu göstermektedir. Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (Economic Complexity Index - ECI) sıralamasında ise İran, 58. sırada yer almakta olup, bu durum ülkenin üretim çeşitliliği ve bilgi yoğunluğu bakımından gelişmekte olan ekonomiler arasında yer aldığını göstermektedir. Bu göstergeler, İran ekonomisinin çeşitli yönlerden gelişim potansiyeli taşıdığını ancak aynı zamanda bazı yapısal kısıtlarla karşı karşıya olduğuna işaret etmektedir.

İran'ın en çok ithal ettiği ürünler “Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları”, “Hububat”, “Elektrikli makine ve ekipmanlar ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon”, “Başka yerde belirtilmeyen mallar” “Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları” ve “Hayvansal, bitkisel veya mikrobiyal katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazırlanmış yenilebilir yağlar” olup en çok ithalatı Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Türkiye, Almanya, Hindistan, Rusya, Birleşik Krallık, İsviçre, Hollanda, Umman, Hong Kong, İtalya, Güney Kore ve Malezya'dan yapmaktadır. İran'ın en önemli ticaret ortakları şu şekilde sıralanabilir: Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Irak, Hindistan, Almanya, Rusya, İngiltere, İsviçre, Hollanda. (2023)

İran'ın en çok ithal ettiği ürünler şunlardır:

- Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları,
- Hububat,
- Elektrikli makine ve ekipmanlar ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon,
- Başka yerde belirtilmeyen mallar,
- Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları,
- Hayvansal, bitkisel veya mikrobiyal katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazırlanmış yenilebilir yağlar.

Bu ürünlerin ithalatında Birleşik Arap Emirlikleri, Çin ve Türkiye başı çeker; onu Almanya, Hindistan, Rusya, Birleşik Krallık, İsviçre, Hollanda, Umman, Hong Kong, İtalya, Güney Kore ve Malezya gibi ülkeler takip etmektedir.

İran'ın en önemli ticaret ortakları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Çin,
- Birleşik Arap Emirlikleri,
- Türkiye,
- Irak,
- Hindistan,

- Almanya,
- Rusya,
- İngiltere,
- İsviçre
- Hollanda. (2023)

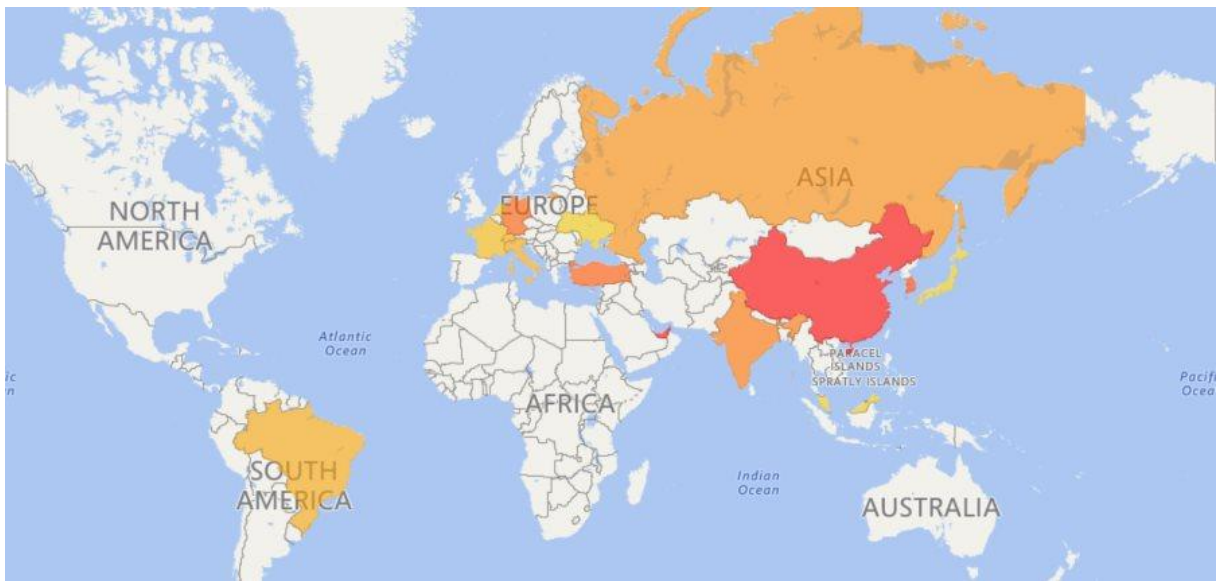
İran'ın en çok ihraç ettiği ürünler şunlardır:

- Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral maddeler,
- Demir ve çelik,
- Plastikler ve plastiklerden eşyalar,
- Organik kimyasallar,
- Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; narenciye veya kavun kabuğu,
- Maden cevherleri, cüruf ve kül.

İran'ın ihracatı çoğunlukla Çin, Türkiye, Kuveyt, Pakistan ve Hindistan'a yapılmaktadır.

İran'ın dış satımında petrol ve doğal gaz, ülke gelirlerinin yaklaşık %82'sini oluşturarak ihracatın en kritik kalemini teşkil etmektedir. Bu enerji ürünlerinin ardından kimyasallar ve petrokimya ürünleri, plastikler, taze ve kuru meyveler, seramik ürünleri ve metaller önemli ihracat kalemleri arasında yer almaktadır. Bu yapı, İran ekonomisinin hem fosil yakıtlara bağımlılığını hem de çeşitlenme çabalarını ortaya koymaktadır.

İran'ın 2023 yılı toplam ihracatı 104.487.285 dolar, toplam ithalatı ise 65.555.454 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum, ülkenin 38.931.831 dolarlık bir dış ticaret fazlası verdiğini göstermektedir. (Trademap 2023)



2. İRAN İTHALATI

İran, iç üretim kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle sanayi makine ve ekipmanları ithalatı toplam ithalatta önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan endüstriyel elektrik ekipmanlarının modernizasyon projelerinde kullanıldığı değerlendirilebilir. İran, özellikle otomobil endüstrisini güçlendirmek için ise dış parçalar ve teknolojilere ihtiyaç duyuyor. Ulaşım altyapısındaki genişleme, yine ithalat talebini artırıyor. İran'daki genç nüfus ve artan tüketici talebi de elektronik ürünlere olan ihtiyacı artırdığı için bu ürünlerde ithalatta önemli bir yer tutmaktadır.

Öte yandan buğday, mısır, pirinç ve arpa gibi ürünlerin de İran'ın ithalatında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Tablo 1: İran'ın Tüm İthalatı (GTİP 2'li Kod Bazında)

	Ürünler	Toplam	Ticaret Dengesi
Kod	Tüm İthalat	65.555.454	38.931.831
84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları	9.872.836	-9,245,778
10	Hububat	7.641.747	-7,630,557
85	Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon . . .	7.128.185	-6,787,657
99	Başka yerde belirtilmeyen mallar	5.242.035	-5,240,101
87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları	2.847.106	-2,633,148
15	Hayvansal, bitkisel veya mikrobiyal katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazırlanmış yenilebilir yağlar; . . .	2.672.769	-2,634,499
12	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbi . . .	2.450.354	-2,433,606
72	Demir ve çelik	2.098.286	4.111.639
29	Organik kimyasallar	2.072.288	1.870.021
39	Plastikler ve plastiklerden eşyalar	1.849.181	2.831.148
90	Optik, fotografik, sinematografik, ölçüm, kontrol, hassas, tıbbi veya cerrahi . . .	1.770.697	-1.751.634
30	Eczacılık ürünleri	1.439.309	-1.314.097
71	Doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplamalı metaller . . .	1.227.662	-1,174,681
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral . . .	1.131.910	69.957.601
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.113.931	-998.631
38	Çeşitli kimyasal ürünler	1.087.454	-888,706
23	Gıda endüstrisinden kaynaklanan kalıntılar ve atıklar; hazırlanmış hayvan yemi	1.079.379	-1,017,212
48	Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	1.070.011	-967,558
28	İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri, . . .	757.788	-98,258
73	Demir veya çelikten eşyalar	747.088	-16.094
54	İnsan yapımı filamentler; şerit ve benzeri insan yapımı tekstil malzemeleri	719.091	-687.026

	Ürünler	Toplam	Ticaret Dengesi
44	Ahşap ve ahşap eşyalar; odun kömürü	678.532	-587,204
9	Kahve, çay, maté ve baharatlar	611.421	-307.015
2	Et ve yenilebilir sakatat	533.744	-518,926
55	Suni ve sentetik kesikli lifler	494.455	-425,038
8	Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; narenciye veya kavun kabuğu	472.345	1.738.294
31	Gübreler	470.128	1.067.845
32	Tabaklama veya boyama özleri; tanenler ve türevleri; boyalar, pigmentler ve diğer renklendiriciler . . .	468.662	-391,284
52	Pamuk	450.121	-448,863
17	Şekerler ve şekerlemeler	421.410	-249,516
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	415.375	424.824
47	Odun veya diğer lifli selülozik malzemenin hamuru; geri kazanılmış (atık ve hurda) kağıt veya . . .	338.334	-337,985
94	Mobilya; yatak takımları, şilteler, şilte destekleri, minderler ve benzeri doldurulmuş mobilyalar; . . .	279.188	-187.018
33	Uçucu yağlar ve reçineoidler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	279.047	-245,73
24	Tütün ve işlenmiş tütün ikameleri; Nikotin içersin içermesin ürünler, . . .	267.998	-256,875
7	Yenilebilir sebzeler ve bazı kök ve yumrular	238.842	783.730
21	Çeşitli yenilebilir müstahzarlar	207.538	-68,443
35	Albüminoidal maddeler; değiştirilmiş nişastalar; yapıştırıcılar; enzimler	183.836	-154.459
83	Adi metallerden çeşitli eşya	172.817	-149,218
26	Maden cevherleri, cüruf ve kül	171.111	1.744.433
69	Seramik ürünler	166.945	283.434
18	Kakao ve kakao preparatları	153.810	-109.587
4	Süt ürünleri; kuş yumurtaları; doğal bal; başka yerde sınıflandırılmamış yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	151.535	718.808
70	Cam ve züccaciye	138.048	135.146
34	Sabun, organik yüzey aktif maddeler, yıkama müstahzarları, yağlama müstahzarları, yapay . . .	132.793	66.349
25	Tuz; sülfür; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	127.399	492.733
68	Taş, alçı, çimento, asbest, mika veya benzeri malzemelerden eşyalar	111.063	102.429
82	Adi metallerden aletler, çatal bıçak takımı, kaşıklar ve çatallar; adi metallerden bunların aksamı	110.369	-108,137
56	Vatka, keçe ve dokunmamış kumaşlar; özel iplikler; sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan eşya	103.793	-64.844
75	Nikel ve nikelden eşya	100.966	-100,765
59	Emdirilmiş, kaplanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş tekstil kumaşları; uygun türden tekstil ürünleri . . .	98.028	-92,139
1	Canlı hayvanlar	87.431	-71,359
80	Kalay ve tenekeden eşyalar	80.379	-80,379
95	Oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri; bunların parça ve aksesuarları	70.196	-25.436
81	Diğer baz metallere; sermetler; bunların eşyaları	67.996	-67.075
96	Çeşitli üretilmiş ürünler	67.293	-51.670

	Ürünler	Toplam	Ticaret Dengesi
20	Sebze, meyve, sert kabuklu yemişler veya bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	65.554	258.230
13	Lac; sakızlar, reçineler ve diğer bitkisel özler ve özler	58.616	-25,873
3	Balıklar ve kabuklular, yumuşakçalar ve diğer suda yaşayan omurgasızlar	56.100	243.337
60	Örme veya tığ işi kumaşlar	51.368	-49,817
37	Fotoğrafik veya sinematografik ürünler	48.953	-48,947
86	Demiryolu veya tramvay lokomotifleri, demiryolu taşıtları ve bunların parçaları; demiryolu veya tramvay hattı armatürleri . . .	45.469	-37.970
74	Bakır ve bakırdan eşya	44.683	1.442.744
53	Diğer bitkisel tekstil lifleri; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden dokunmuş kumaşlar	42.533	-42,225
91	Saatler ve kol saatleri ve bunların parçaları	35.619	-29,842
58	Özel dokuma kumaşlar; püsküllü tekstil kumaşları; dantel; halılar; abartı; nakış	24.888	-15.482
51	Yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokuma kumaş	20.571	-14.297
78	Kurşun ve kurşundan eşya	17.805	40.779
88	Uçak, uzay aracı ve bunların parçaları	15.906	-15,906
6	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; soğanlar, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler ve süs yaprakları	13.461	2.240
5	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan hayvansal menşeli ürünler	12.958	42.352
11	Değirmencilik sektörünün ürünleri; malt; nişastalar; inülin; buğday gluteni	12.278	383
14	Bitkisel örgü malzemeleri; Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	8.868	4.729
50	İpek	8.411	-8,352
41	Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	5.385	38.728
19	Tahıl, un, nişasta veya süttten elde edilen müstahzarlar; pastacılık ürünleri	4.995	272.422
79	Çinko ve çinkodan eşya	4.832	417.493
49	Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve matbaacılık sektörünün diğer ürünleri; el yazmaları, . . .	2.921	12.942
89	Gemiler, tekneler ve yüzen yapılar	2.143	64.205
62	Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	1.768	34.949
64	Ayakkabılar, tozluklar ve benzerleri; bu tür makalelerin bölümleri	1.518	91.243
65	Başlık ve bunların parçaları	1.401	-1,109
22	İçecekler, alkollü içkiler ve sirke	1.331	34.169
61	Örme veya tığ işi giyim eşyaları ve giyim aksesuarları	1.240	39.636
45	Mantar ve mantardan eşya	1.021	-995
92	Müzik aletleri; bu tür eşyaların parça ve aksesuarları	424	716
63	Diğer hazır tekstil ürünleri; setler; yıpranmış giysiler ve yıpranmış tekstil ürünleri; paçavra	223	103.325
42	Deri eşyalar; saraçlık ve koşum takımı; seyahat eşyaları, el çantaları ve benzeri kaplar; makaleler . . .	64	16.232
67	Hazırlanmış kuş tüyleri ve kuş tüyü ve kuş tüyünden veya kuş tüyünden eşya; yapay çiçekler; makaleler . . .	57	351
66	Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonları, kırbaçlar, kırbaçlar ve bunların parçaları	18	62

	Ürünler	Toplam	Ticaret Dengesi
57	Halılar ve diğer tekstil yer kaplamaları	14	325.073
93	Silahlar ve mühimmat; bunların parça ve aksesuarları	1	-1
97	Sanat eserleri, koleksiyon parçaları ve antikalar		674
43	Kürkler ve suni kürk; bunların imalatını yapıyor		12
46	Saman, esparto veya diğer örgü malzemelerinden imalat; sepet ve hasır işi		1.001
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer suda yaşayan omurgasızlardan elde edilen müstahzarlar veya . . .		24.399

İran dış ticaretinde en büyük ticaret açığı veren ürünler nükleer reaktörler, makineler ve mekanik cihazlar, hububat, elektrikli makineler ve teçhizat kalemleridir. Organik kimyasallar ve eczacılık ürünleri gibi sektörlerde ticaret açıkları genelde düşük veya dengededir. Hububat ve yağlı tohumlar gibi ürünlerde ithalat fazla, ancak yenilebilir meyve ve kuruyemişlerde ticaret fazlası verilmektedir. Örne giyim ve diğer tekstil ürünlerinde ihracatın öne çıktığı görülmektedir. Kürkler ve sanat eserleri gibi ürünlerin ticaret hacmi oldukça düşüktür.

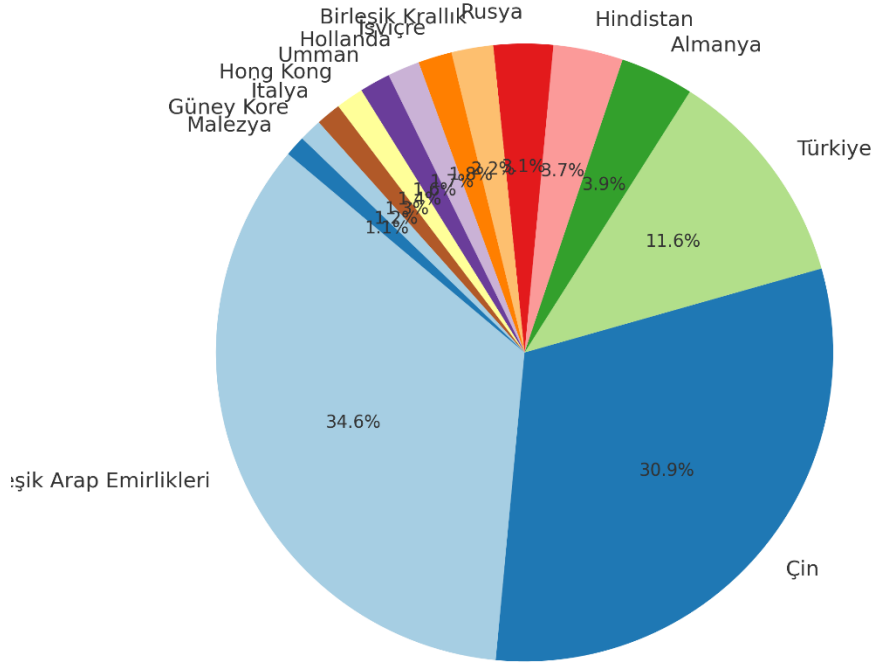
Tablo incelendiğinde demir veya çelik ihracat dengesi fazla olmasına rağmen demir veya çelikten eşyalarda açık bulunuyor. Bu durum, işlenmiş ürünlerde daha düşük rekabet gücüne işaret edebilir. Fazlalık veren mineral yakıtlar toplam dengeye büyük katkı sağlıyor.

Tablo 2: İran'ın En Çok İthalat Yaptığı Ülkeler

Ülke	Değer (Dolar)
Birleşik Arap Emirlikleri	20.57 Milyar
Çin	18.34 Milyar
Türkiye	6.9 Milyar
Almanya	2.29 Milyar
Hindistan	2.17 Milyar
Rusya	1.85 Milyar
Birleşik Krallık	1.30 Milyar
İsviçre	1.05 Milyar
Hollanda	1.00 Milyar
Umman	955.90 Milyon
Hong Kong	858.26 Milyon
İtalya	773.22 Milyon
Güney Kore	711.28 Milyon
Malezya	639.86 Milyon

(Kaynak: Trademap 2023)

Ülkelere Göre Değer Dağılımı (Milyar Dolar)



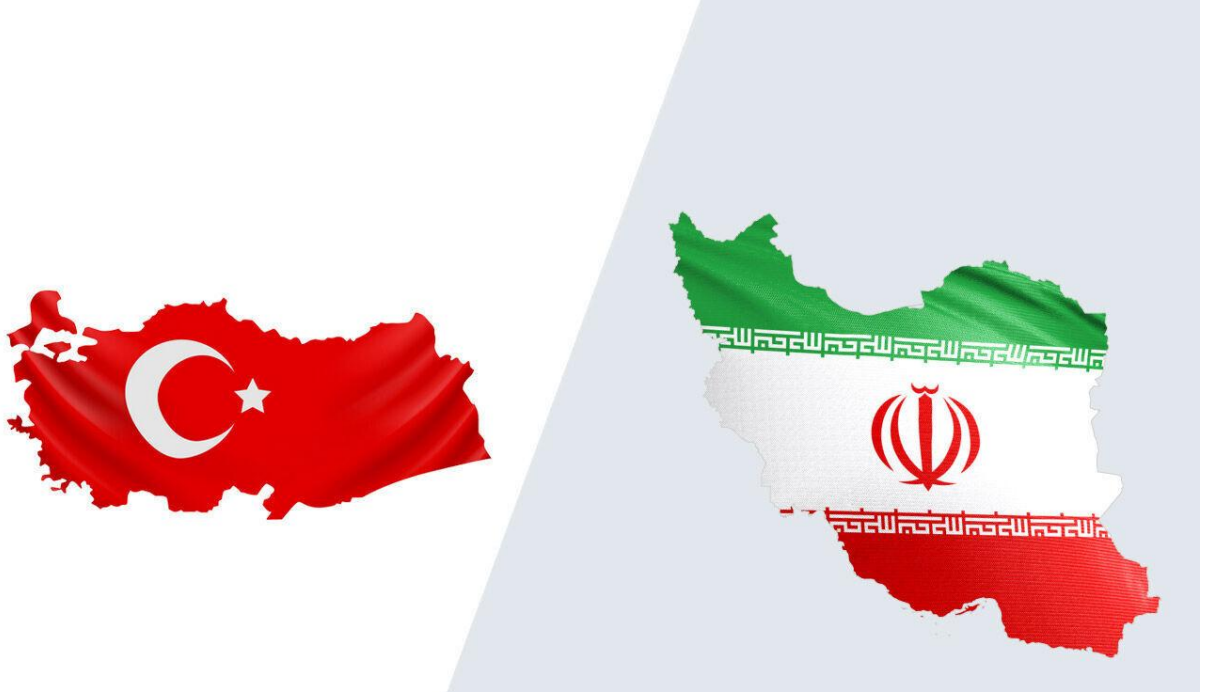
Birleşik Arap Emirlikleri, 20,57 milyar dolar ile lider konumdadır. İkinci sırada ise 18,34 milyar dolar ile Çin yer almaktadır. Bu iki ülke (BAE ve Çin), toplamda yaklaşık 39 milyar dolarlık ticaret hacmiyle toplam değer büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye ise 6,9 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almakta olup, ilk iki ülkeye kıyasla ticaret hacmi daha düşük

olsa da diğerk ÷lkelerle karşılaştırıldığında önemli bir konumdadır. Türkiye ile dördüncü sıradaki Almanya arasında 4,61 milyar dolarlık bir fark bulunmaktadır.

Orta Doğıu ÷lkeleri (BAE, Umman), daha yüksek ticaret hacmine sahipken Avrupa ÷lkeleri (Almanya, Birleşik Krallık, İsviçre) orta seviyelerde yer almaktadır. Asya ÷lkeleri içinde Çin, bölgedeki en büyük ikinci ticaret hacmine sahip ÷lke konumundadır. Hindistan, Güney Kore ve Malezya da Asya bölgesindeki diğerk önemli ticaret ortakları arasındadır.”

3. TÜRKİYE-İRAN İHRACAT VE İTHALAT DURUMU

Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmi 6 milyar dolar seviyelerinde seyretmektedir. Ticaret dengesi genellikle İran lehinedir. Ancak, Türkiye'nin İran'a ihracatı ağırlıklı olarak sanayi ürünleri iken İran'dan ithalatının büyük kısmı petrol ve doğalgazdan oluşmaktadır. İran'dan ülkemize ithalatta %60 pay ile doğalgaz ve petrokimya ürünleri ilk sırada gelmektedir. Metal ürünleri ikinci sırada, tarım ürünleri üçüncü sıradadır. Diğer önemli bir ithalat kalemi ise alüminyumdur.



Tablo 3: Türkiye - İran İthalat ve İhracat Rakamları

Yıl	İhracat	İthalat	Ticaret Hacmi	Denge
2022	2.439.990.286	2.913.119.758	5.353.110.044	-473.129.472
2023	2.632.713.692	1.862.366.214	4.495.079.906	770.347.478
2024	2.113.905.216	1.844.814.409	3.958.719.625	269.090.807

Kaynak: TÜİK (Milyar ABD Doları)

Ülkemizin İran'a ihracatında 373 milyon dolar ile nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar ile bunların parçaları ilk sırada yer almaktadır. Bunu 242,1 milyon dolar ile hububat, 208 milyon dolar ile plastikler ve plastikten mamul eşyalar, 197,1 milyon dolar ile elektrikli makine ve teçhizat ile bunların parçaları (ses kaydediciler, çoğaltıcılar ve televizyon) ve 163 milyon dolar ile başka yerde belirtilmeyen mallar takip etmektedir.

Tablo 4: İran'ın Türkiye'den İthalatı (GTİP 2'li Kod Bazında)

Ürün Kod	Ürün	USD (Bin)	Toplam İthalattaki Pay (%)
84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları	828.354	8
15	Hayvansal, bitkisel veya mikrobiyal katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazırlanmış yenilebilir yağlar; . . .	795.908	30
87	Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları	713.205	25
10	Hububat	514.638	7
71	Doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplamalı metaller . . .	393.514	32
39	Plastikler ve plastiklerden eşyalar	331.757	18
85	Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon . . .	325.149	5
72	Demir ve çelik	231.912	11
55	Suni ve sentetik kesikli lifler	212.131	43
8	Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; narenciye veya kavun kabuğu	189.619	40
29	Organik kimyasallar	153.180	7
23	Gıda endüstrisinden kaynaklanan kalıntılar ve atıklar; hazırlanmış hayvan yemi	152.496	14
28	İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri, . . .	132.938	18
99	Başka yerde belirtilmeyen mallar	109.108	2
48	Kağıt ve karton; kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	102.006	10
90	Optik, fotografik, sinematografik, ölçüm, kontrol, hassas, tıbbi veya cerrahi . . .	102.000	6
47	Odun veya diğer lifli selülozik malzemenin hamuru; geri kazanılmış (atık ve hurda) kağıt veya . . .	99.267	29
30	Eczacılık ürünleri	98.951	7
38	Çeşitli kimyasal ürünler	94.094	9
2	Et ve yenilebilir sakatat	87.340	16
44	Ahşap ve ahşap eşyalar; odun kömürü	80.253	12
32	Tabaklama veya boyama özleri; tanenler ve türevleri; boyalar, pigmentler ve diğer renklendiriciler . . .	75.344	16
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral . . .	73.057	6
18	Kakao ve kakao preparatları	71.622	47
54	İnsan yapımı filamentler; şerit ve benzeri insan yapımı tekstil malzemeleri	64.052	9
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	63.922	6
26	Maden cevherleri, cüruf ve kül	58.506	34
35	Albüminoidal maddeler; değiştirilmiş nişastalar; yapıştırıcılar; enzimler	56.995	31
21	Çeşitli yenilebilir müstahzarlar	49.242	24
52	Pamuk	48.364	11
33	Uçucu yağlar ve reçineoidler; parfümeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	43.628	16
4	Süt ürünleri; kuş yumurtaları; doğal bal; başka yerde sınıflandırılmamış yenilebilir hayvansal menşeli ürünler . .	40.764	27

Ürün Kod	Ürün	USD (Bin)	Toplam İthalattaki Pay (%)
34	Sabun, organik yüzey aktif maddeler, yıkama müstahzarları, yağlama müstahzarları, yapay . . .	38.349	29
73	Demir veya çelikten eşyalar	37.671	5
75	Nikel ve nikelden eşya	36.586	36
12	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbi . . .	35.943	1
83	Adi metallerden çeşitli eşya	30.319	18
24	Tütün ve işlenmiş tütün ikameleri; Nikotin içersin içermesin ürünler, . . .	29.308	11
94	Mobilya; yatak takımları, şilteler, şilte destekleri, minderler ve benzeri doldurulmuş mobilyalar; . . .	26.848	10
7	Yenilebilir sebzeler ve bazı kök ve yumrular	25.532	11
80	Kalay ve tenekeden eşyalar	22.236	28
69	Seramik ürünler	20.781	12
31	Gübreler	20.623	4
56	Vatka, keçe ve dokunmamış kumaşlar; özel iplikler; sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan eşya	18.765	18
59	Emdirilmiş, kaplanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş tekstil kumaşları; uygun türden tekstil ürünleri . . .	16.039	16
96	Çeşitli üretilmiş ürünler	15.285	23
68	Taş, alçı, çimento, asbest, mika veya benzeri malzemelerden eşyalar	14.917	13
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	14.763	4
70	Cam ve züccaciye	11.879	9
82	Adi metallerden aletler, çatal bıçak takımı, kaşıklar ve çatalar; adi metallerden bunların aksamı	9.575	9
9	Kahve, çay, maté ve baharatlar	8.377	1
60	Örme veya tığ işi kumaşlar	7.302	14
58	Özel dokuma kumaşlar; püsküllü tekstil kumaşları; dantel; halılar; abartı; nakış	7.139	29
25	Tuz; sülfür; topraklar ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento	7.015	6
37	Fotoğrafik veya sinematografik ürünler	7.004	14
86	Demiryolu veya tramvay lokomotifleri, demiryolu taşıtları ve bunların parçaları; demiryolu veya tramvay hattı armatürleri . .	6.973	15
74	Bakır ve bakırdan eşya	6.379	14
13	Lac; sakızlar, reçineler ve diğer bitkisel özler ve özler	5.550	9
81	Diğer baz metallere; sermetler; bunların eşyaları	5.117	8
20	Sebze, meyve, sert kabuklu yemişler veya bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	3.051	5
19	Tahıl, un, nişasta veya sütten elde edilen müstahzarlar; pastacılık ürünleri	2.807	56
17	Şekerler ve şekerlemeler	2.756	1
95	Oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri; bunların parça ve aksesuarları	2.478	4
1	Canlı hayvanlar	1.934	2
51	Yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokuma kumaş	1.534	7
78	Kurşun ve kurşundan eşya	1.226	7
64	Ayakkabılar, tozluklar ve benzerleri; bu tür makalelerin bölümleri	1.063	70

Ürün Kod	Ürün	USD (Bin)	Toplam İthalattaki Pay (%)
6	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler; soğanlar, kökler ve benzerleri; kesme çiçekler ve süs yaprakları	976	7
49	Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve matbaacılık sektörünün diğer ürünleri; el yazmaları, ...	703	24
61	Örme veya tığ işi giyim eşyaları ve giyim aksesuarları	696	56
41	Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	477	9
91	Saatler ve kol saatleri ve bunların parçaları	462	1
11	Değirmencilik sektörünün ürünleri; malt; nişastalar; intülin; buğday gluteni	270	2
53	Diğer bitkisel tekstil lifleri; kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden dokunmuş kumaşlar	259	1
79	Çinko ve çinkodan eşya	234	5
14	Bitkisel örgü malzemeleri; Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	126	1
45	Mantar ve mantardan eşya	96	9
88	Uçak, uzay aracı ve bunların parçaları	50	0
63	Diğer hazır tekstil ürünleri; setler; yıpranmış giysiler ve yıpranmış tekstil ürünleri; paçavra	26	12
62	Örme veya tığ işi olmayan giyim eşyası ve giyim aksesuarları	25	1
57	Halılar ve diğer tekstil yer kaplamaları	9	64
89	Gemiler, tekneler ve yüzen yapılar	7	0

(Trademap 2023)

İthalatın en yüksek olduğu kalemler arasında nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; hayvansal, bitkisel veya mikrobiyal yağlar ile yenilebilir yağlar; taşıtlar ve bunların parça ile aksesuarları; hububat; kıymetli taşlar, metaller ve kaplamalı metaller yer almaktadır.

Sektörel eğilimler incelendiğinde ise sanayi ve teknoloji odaklı ürünlerin ön planda olduğu görülmektedir ve sanayi için gerekli makineler, mekanik cihazlar ve elektrikli teçhizat, toplam ithalatın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum, İran'ın sanayileşme hedeflerini sürdürdüğünü ve üretim altyapısını genişletmeye devam ettiğini göstermektedir.

Gıda ve tarım ürünleri arasında ise hayvansal yağlar, hububat ve yenilebilir meyveler öne çıkmaktadır.

4. İRAN İLE DIŞ TİCARETTE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Para transferleri:

Ülkeye yönelik ambargolar sebebiyle bankacılık kanalıyla döviz transferi yapılamamakta ve akreditif açılmamaktadır. İran'a yönelik uygulanan yaptırımlar sebebiyle dış ticaret işlemlerinde para transferi şu yollarla gerçekleştirilebilmektedir:

Banka Aracılığıyla Yapılan İşlemler: Çok sınırlı ve insani ticaret kapsamında sayılan (ilaç, bazı tarım ve gıda ürünleri, tıbbi teçhizat gibi) ürünler de bankalar kullanılabilir. Bankalar bunların dışındaki ithalat veya ihracat için para transferine aracılık etmemektedirler.

Sarraflık Kanalıyla Yapılan İşlemler: 1. 32 Sayılı Karar kapsamında İran'a yapılacak ihracatın 180 gün içinde ülkemize getirilmesine muafiyet tanınmıştır.

İthalat Yasakları veya Kısıtlamaları:

İran; ülke içinde üretimi yapılan, zaruri ihtiyaç olarak görülmeyen veya lüks olarak nitelendirilen 2.150 adet malın (GTİP 8'li kod bazında) ithalatını yasaklamıştır. Bu yasaklar, ülke dışına döviz çıkışını en aza indirmeyi ve yerel üretimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. İran, özellikle hammadde veya aramalı ithalatına odaklanırken, nihai ürünlerin ithalatını mümkün olduğunca sınırlandırmaya çalışmaktadır.

İthalat yasakları, ülke içinde üretimi yapılan veya zaruri ihtiyaç olarak görülmeyen malların ithalatını engelleyerek döviz rezervlerini korumayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede, ürünler ülkenin ihtiyaçları ve döviz rezervleri dikkate alınarak ithalatı yasak ürünler, ithalatı günün ihtiyaçlarına bağlı olarak tekrar değerlendirmeye tabi ürünler (ithalatı geçici yasak ürünler-bu ürünlere dair kamuoyu ile paylaşılan bir liste yoktur) veya ithalatında İran Merkez Bankası tarafından döviz tahsisinde öncelikli ürünler gibi muhtelif kategorilere ayrılmıştır.

Söz konusu ithalat yasaklarına T.C. Ticaret Bakanlığının <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/raporlar/musavirlik-raporlari/iranin-ithalat-ve-kambiyo-duzenlemeleri> linkinden ulaşılabilir.

ABD Ambargoları Çekincesi:

Ülkeye yönelik uygulanan ABD ambargoları sebebiyle ABD ve Avrupa ile ticaret yapan firmalar İranlı firmalarla çalışmaktan imtina etmektedir. (T.C. Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği).

İran'a İhracat İşlemlerinde Dikkat Edilmesi Gereken Başlıca Hususlar

İran'a yapılan ihracat işlemlerinde yalnızca proforma faturaya bağlı kalınmamalı, tüm koşulları açıkça belirten bir satış sözleşmesi esas alınarak hareket edilmelidir.

Sözleşmelerde, gümrük vergileri, ithalat prosedürleri ve ithalata konu ürün veya miktarlarda meydana gelebilecek değişiklikler gibi durumlarda ortaya çıkabilecek sorunların İranlı ithalatçı tarafından çözülmesine yönelik hükümler bulunmalıdır. İran'a yönelik satışlarda mümkün olduğunca fabrika teslim (Ex-Works) ve peşin ödeme yöntemi tercih edilmelidir.

İran gümrüklerinin uyguladığı "İthalatta Referans Fiyat Uygulaması" ihracatçılar için önemli bir sorundur. Sözleşmeler ve proforma/ticari faturalar ABD Doları haricinde tercih edilen bir ülke para birimiyle (Avro, TL veya karşılıklı olarak kararlaştırılan konvertibl bir para birimi) düzenlenmeli ve ödemeler bu para birimi üzerinden gerçekleştirilmelidir. Ödeme yöntemi ile teslim şekli arasındaki ilişki dikkatle değerlendirilmelidir.

Ayrıca, İran'da devletin bazı ürünlerin ihracat fiyatlarını belirlediği ve belirli bir bedelin altında ihracata izin vermediği bilinmektedir. Bu durumun, firmalarımızın İran'dan yapacakları ithalat süreçlerinde göz önünde bulundurulması büyük önem taşımaktadır.

İran Serbest Bölgelerinde İthalat Rejimi

İran'da uygulanan genel ithalat politikaları çerçevesinde birçok nihai tüketim ürününe çeşitli kısıtlamalar ve yasaklar getirilmiş durumdadır. Ancak İran Serbest Bölgeleri, bu kısıtlamaların kısmen esnetildiği özel alanlar olup, bazı yasaklı ürünlerin bu bölgelerde ithalatına ve perakende satışına izin verilmektedir. Mevzuat gereği, kişi başına düşen ithalat limiti 80 dolar olarak belirlenmiş olsa da, bu sınırın uygulanmasında ciddi bir denetim mekanizması bulunmamaktadır.

Serbest bölgelerde ithalata konu olan ürün listesi ve uygulamalar bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bununla birlikte, bu bölgelerde uygulanan gümrük vergileri oldukça düşük seviyededir ve ticari faaliyetleri teşvik edici niteliktedir. Ayrıca, her bir serbest bölgeye yıllık olarak 300 milyon dolara kadar ithalat izni tanımlanmakta, bu limit ise ihracat yapılması veya sanayi amaçlı teçhizat ve hammadde ithalatı gibi durumlarda artırılabilir.

İran ana karasında ithalatı yasak olan fakat serbest bölgelerde ithaline ve satışına izin verilen bazı ürün grupları şunlardır:

- Tekstil ürünleri (gömlek, pantolon, mont vb.),
- Küçük ev aletleri (çay ve espresso makineleri gibi),
- Bazı gıda ve içecek türleri,
- Parfüm ve kişisel bakım ürünleri,
- Hijyen ve kozmetik ürünleri.

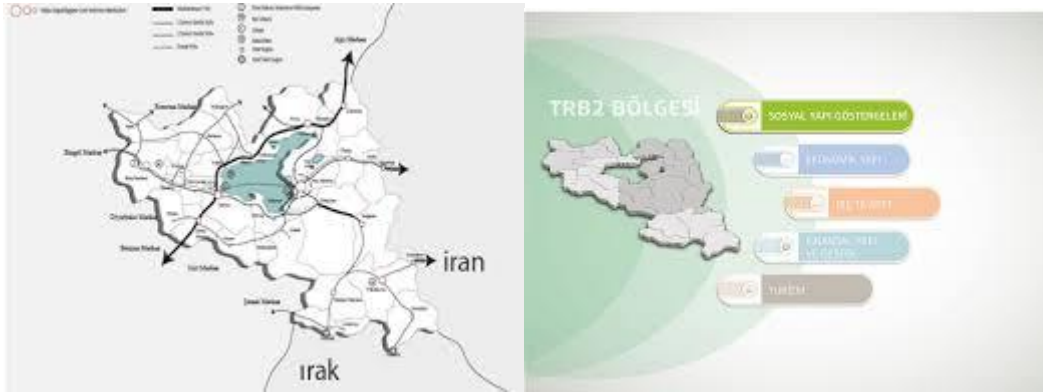
Bu esnek yapı sayesinde serbest bölgeler, İran'ın tüketim talebini karşılamakta ve sınırlı bir şekilde de olsa ithalat ikamesi yaratmaktadır. Bu nedenle serbest bölgeler, İran'la ticari ilişkiler geliştirmek isteyen firmalar için önemli bir giriş noktasıdır.

5. TRB2 (BİTLİS, HAKKÂRİ, VAN, MUŞ) BÖLGESİNDEN İHRACAT POTANSİYELİ OLAN ÜRÜNLER

Türkiye ile İran arasında 560 km uzunluğunda bir sınır bulunmakta olup, bunun 285 km'si Van ili, 113 km'si ise Hakkâri ili sınırında yer almaktadır. Bu coğrafi konum, Van ve Hakkâri illerinden İran'a ihracatta lojistik avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, sınır ticareti kapsamında yapılan ihracat işlemlerinde bürokratik süreçler daha hızlı ve kolay tamamlanmaktadır.

Türk mallarının İran'da yüksek kalite algısına sahip olması, Türkiye'nin İran'a kıyasla küresel ekonomiye daha entegre olması, İranlıların Türklere duyduğu güven ve yakınlık hissi, İran'ın teknoloji ve bilgi birikimi (know-how) konusundaki eksiklikleri, Türk ürün ve hizmetlerine olan talebi artıran başlıca etkenlerdir. TRB2 Bölgesi'ne sınır olan İran şehirlerinde Türkçe ve Kürtçe'nin yaygın olarak konuşulması ticari iş birlikleri için önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Ancak, ambargolar ve uluslararası izolasyon ticareti zorlaştırmakta, İran'daki fiyat kontrolleri ve devlet müdahaleleri özel sektörün hareket alanını kısıtlayan önemli unsurlar arasında yer almaktadır. TRB2 Bölgesi'nden (Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri) İran'a açılan iki önemli sınır kapısı mevcuttur. Bu kapılar, Van Kapıköy Sınır Kapısı ve Hakkâri Esendere Sınır Kapısıdır. Van Kapıköy Sınır Kapısı mevcut durumda tır taşımacılığına kapalı olup demiryolu veya yolcu beraberli eşya bakımından önem taşımaktadır.



5.1. Mevcut Durum

TRB2 Bölgesi'nde tarım sektörü geleneksel olarak en baskın sektör olup, son yıllarda tekstil sektörü gelişme aşamasındadır. Bunlara ek olarak, Hakkâri'de madencilik sektörü önemli bir ekonomik faaliyet alanı olarak öne çıkmaktadır.

TRB2 Bölgesi'nin 2024 yılı toplam ihracatı 220.787.721 dolar olup, bunun %18,68'i İran'a gerçekleştirilmiştir. İller bazında ihracat rakamları şu şekildedir:

Van: 24.208.675 dolar (İran'a ihracat oranı: %58,67)

Muş: 101.869.415 dolar (İran'a ihracat oranı: %0,86)

Bitlis: 8.071.176 dolar (İran'a ihracat oranı: %1,29)

Hakkâri: 86.638.455 dolar (İran'a ihracat oranı: %30)

TÜİK verilerine dört ilin ihracat rakamları ve kalemleri şu şekildedir.

Tablo 5: Bitlis İhracat Tablosu

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		8.071.176
2927	Silah ve mühimmat	6.702.249
1511	Mezbahacılık	475.623
1810	Giyim eşyası (kürk hariç)	321.747
2413	Sentetik kauçuk ve plastik hammaddeler	141.230
1320	Demir dışı metal cevherleri	104.303
3610	Mobilya	70.772
1920	Ayakkabı	65.719
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	51.144
2720	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	35.978
2101	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva	29.077
2424	Sabun, deterjan, temizlik , cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri	18.767
1730	Trikotaj (örme) ürünleri	17.279
2919	Diğer genel amaçlı makineler	15.958
2102	Oluklu karton ve mukavva ile kağıt ve mukavadan ambalajlar	9.389
1912	Bavul, el çantası vb.saracıye	2.906
2211	Kitap, broşür, müzik kitapları ve diğer yayınlar	1.727
1549	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	1.216
2520	Plastik ürünleri	1.213
3699	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	1.001
2691	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya	583
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış metal eşya	456
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	452
2109	Diğer kağıt ve mukavva ürünleri	441
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	355
2212	Gazete, dergi ve süreli yayınlar	282
1721	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	280
1711	Tekstil elyafından iplik ve dokunmuş tekstil	177
1729	Başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri	176
3190	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat	149
122	Başka yerde sınıflandırılmamış hayvanlar ve hayvansal ürünler	106

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		8.071.176
2610	Cam ve cam ürünleri	85
3693	Spor malzemeleri	79
3330	Saat	49
3120	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları	36
2221	Basım	32
2893	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri	30
3694	Oyun ve oyuncak	29
2710	Demir-çelik ana sanayi	26
2029	Diğer ağaç ürünleri; hasır vb. örülerek yapılan maddeler	19
3312	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazlar	15
1722	Halı ve kilim	8
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	5
2219	Diğer yayımlar	4
2430	Suni ve sentetik elyaf	4

Tablo 6: Hakkâri İhracat Tablosu

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		86.638.455
2720	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	56.475.240
1320	Demir dışı metal cevherleri	22.485.399
2710	Demir-çelik ana sanayi	2.860.442
2424	Sabun, deterjan, temizlik , cıtalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri	1.848.687
3691	Kuyumculuk ve ilgili maddeler	673.940
1541	Fırın ürünleri	374.093
1010	Maden kömürü	315.098
1810	Giyim eşyası (kürk hariç)	281.459
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	267.764
2010	Kereste ve parke	214.294
1543	Kakao, çikolata ve şekerleme	180.710
1549	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	143.224
1554	Alkolsüz içecekler, maden ve memba suları	135.551
2520	Plastik ürünleri	80.141
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	77.916
2811	Metal yapı malzemeleri	55.900
2411	Ana kimyasal maddeler (kimyasal gübre ve azotlu bileşikler hariç)	46.537
1730	Trikotaj (örme) ürünleri	46.030
1544	Makarna, şehriye, kuskus vb. unlu mamüller	25.511
2927	Silah ve mühimmat	20.210

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		86.638.455
2109	Diğer kağıt ve mukavva ürünleri	7.111
3330	Saat	5.921
2101	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva	5.814
3699	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	2.830
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış metal eşya	1.760
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	1.628
2893	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri	1.184
1920	Ayakkabı	1.007
2422	Boya, vernik vb.kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun	646
2691	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya	463
3692	Müzik aletleri	400
2029	Diğer ağaç ürünleri; hasır vb. örülerek yapılan maddeler	378
3190	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat	316
2930	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri	133
1912	Bavul, el çantası vb.saraciye	132
2211	Kitap, broşür, müzik kitapları ve diğer yayınlar	130
2696	Taş	129
2919	Diğer genel amaçlı makineler	117
2610	Cam ve cam ürünleri	93
200	Ormancılık ve tomrukçuluk	53
1721	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	40
3694	Oyun ve oyuncak	24

Tablo 7: Muş İhracat Tablosu

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		101.869.415
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	52.032.399
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	13.489.492
1421	Kimya ve gübre sanayiinde kullanılan mineraller	9.345.036
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	6.174.724
1542	Şeker	3.531.009
1511	Mezbahacılık	3.450.295
1543	Kakao, çikolata ve şekerleme	3.433.545
1512	Balık ürünleri	2.379.080
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	1.906.698
1544	Makarna, şehriye, kuskus vb. unlu mamüller	1.684.978

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		101.869.415
5149	Atık ve hurdalar	1.306.500
1810	Giyim eşyası (kürk hariç)	767.086
1721	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	409.398
1422	Tuz	330.592
2924	Maden, taşocağı ve inşaat makineleri	314.883
1320	Demir dışı metal cevherleri	300.137
2520	Plastik ürünleri	132.809
2929	Diğer özel amaçlı makineler	102.339
1541	Fırın ürünleri	80.339
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış metal eşya	72.729
112	Sebze, bahçe ve kültür bitkileri ürünleri	61.468
2925	Gıda, içecek ve tütün işleyen makineler	56.703
2915	Kaldırma ve taşıma teçhizatı	55.664
2811	Metal yapı malzemeleri	41.920
3420	Motorlu kara taşıtlarının karasörleri ve römorkları	41.350
1520	Süt ürünleri	32.558
2912	Pompa, kompresör, musluk ve vana	31.743
2921	Tarım ve orman makineleri	28.367
3610	Mobilya	27.091
3000	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makinaları	25.140
1920	Ayakkabı	19.947
3120	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları	19.838
2691	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya	19.596
2411	Ana kimyasal maddeler (kimyasal gübre ve azotlu bileşikler hariç)	17.900
3190	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat	13.777
2919	Diğer genel amaçlı makineler	13.574
1429	Başka yerde sınıflandırılmamış madencilik ve taşocaklığı	13.432
2610	Cam ve cam ürünleri	13.058
2922	Takım tezgahları	11.026
3699	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	10.543
2710	Demir-çelik ana sanayi	9.810
2913	Mil yatağı, dişli, dişli takımı ve tahrik tertibatı	7.343
3130	İzole edilmiş tel ve kablolar	7.082
1549	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	6.560
2109	Diğer kağıt ve mukavva ürünleri	6.356
2699	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineraller	5.617
2102	Oluklu karton ve mukavva ile kağıt ve mukavadan ambalajlar	4.763
2893	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri	3.863

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		101.869.415
2926	Tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makineler	2.662
3312	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazlar	2.465
1729	Başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri	2.380
3110	Elektrik motoru, jeneratör, transformatörler	1.891
2430	Suni ve sentetik elyaf	1.808
2320	Rafine edilmiş petrol ürünleri	1.502
2413	Sentetik kauçuk ve plastik hammaddeler	1.346
2696	Taş	1.101
1410	Kum, kil ve taşocakçılığı	682
1730	Trikotaj (örme) ürünleri	495
2511	İç ve dış lastik	495
2029	Diğer ağaç ürünleri; hasır vb. örülerek yapılan maddeler	443
2022	İnşaat kerestesi	299
2429	Başka yerde sınıflandırılmamış kimyasal ürünler	296
2424	Sabun, deterjan, temizlik , cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri	229
2519	Diğer kauçuk ürünleri	216
3599	Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	175
1912	Bavul, el çantası vb.saraciye	153
1723	Halat, ip, sicim ve ağ	130
3150	Elektrik ampulü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı	122
3330	Saat	99
2693	Ateşe dayanıklı olmayan, kil ve seramik yapı malzemeleri	96
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	70
2930	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri	37
3694	Oyun ve oyuncak	33
3140	Akümülatör, pil ve batarya	19
2421	Pestisit (haşarat ilacı) ve diğer zirai-kimyasallar	11
3430	Motorlu kara taşıtlarının motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarları	3

Tablo 8: Van İhracat Tablosu

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		24.208.675
2893	Çatal-bıçak takımı, el aletleri ve hırdavat malzemeleri	3.916.205
2720	Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	2.445.085
1543	Kakao, çikolata ve şekerleme	1.816.451
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış metal eşya	1.267.753
1549	Başka yerde sınıflandırılmamış gıda maddeleri	1.155.571

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		24.208.675
2424	Sabun, deterjan, temizlik , cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri	1.135.640
1730	Trikotaj (örme) ürünleri	1.094.144
1554	Alkolsüz içecekler, maden ve memba suları	1.073.280
2422	Boya, vernik vb.kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun	754.529
1513	İşlenmiş sebze ve meyveler	684.972
3691	Kuyumculuk ve ilgili maddeler	564.287
2520	Plastik ürünleri	481.426
2912	Pompa, kompresör, musluk ve vana	473.895
2429	Başka yerde sınıflandırılmamış kimyasal ürünler	463.871
1531	Öğütülmüş tahıl ürünleri	449.691
5149	Atık ve hurdalar	440.806
1810	Giyim eşyası (kürk hariç)	382.774
2519	Diğer kauçuk ürünleri	381.262
3610	Mobilya	326.367
1541	Fırın ürünleri	318.733
2922	Takım tezgahları	300.771
3699	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler	279.144
2695	Çimento ve alçı ile sertleştirilmiş maddeler	272.409
1520	Süt ürünleri	260.377
1711	Tekstil elyafından iplik ve dokunmuş tekstil	240.940
113	Meyveler, sert kabuklular, içecek ve baharat bitkileri	204.376
1920	Ayakkabı	186.226
2411	Ana kimyasal maddeler (kimyasal gübre ve azotlu bileşikler hariç)	185.603
1544	Makarna, şehriye, kuskus vb. unlu mamüller	176.256
1514	Bitkisel ve hayvansal sıvı ve katı yağlar	167.292
2710	Demir-çelik ana sanayi	158.843
3110	Elektrik mororu, jeneratör, trasformatörler	156.174
2811	Metal yapı malzemeleri	154.170
2610	Cam ve cam ürünleri	133.897
2696	Taş	133.575
2691	Yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya	129.357
2930	Başka yerde sınıflandırılmamış ev aletleri	119.285
2919	Diğer genel amaçlı makineler	98.746
112	Sebze, bahçe ve kültür bitkileri ürünleri	89.421
1729	Başka yerde sınıflandırılmamış tekstil ürünleri	86.646
2924	Maden, taşocağı ve inşaat makineleri	79.206
2413	Sentetik kauçuk ve plastik hammaddeler	77.091
1722	Halı ve kilim	66.593
2812	Tank, sarnıç ve metal muhafazalar	64.710

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		24.208.675
3120	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları	53.049
2102	Oluklu karton ve mukavva ile kağıt ve mukavadan ambalajlar	50.189
1721	Giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri	49.667
1320	Demir dışı metal cevherleri	46.028
2109	Diğer kağıt ve mukavva ürünleri	43.308
3190	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli teçhizat	42.217
1912	Bavul, el çantası vb.saraciye	37.506
2914	Sanayi fırını, ocak ve ocak ateşleyiciler	36.167
2915	Kaldırma ve taşıma teçhizatı	35.312
2921	Tarım ve orman makineleri	35.250
2923	Metalurji makineleri	33.088
2929	Diğer özel amaçlı makineler	28.249
2320	Rafine edilmiş petrol ürünleri	27.679
111	Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler	24.842
2029	Diğer ağaç ürünleri; hasır vb. örülerek yapılan maddeler	23.998
1532	Nişasta ve nişastalı ürünler	19.355
3693	Spor malzemeleri	18.426
2926	Tekstil, giyim eşyası ve deri işlemede kullanılan makineler	15.492
2221	Basım	15.042
2925	Gıda, içecek ve tütün işleyen makineler	14.170
2423	Tıpta ve eczacılıkta kullanılan kimyasal ve bitkisel kaynaklı ürünler	13.012
2692	Ateşe dayanıklı seramik ürünleri	10.841
3150	Elektrik ampülü ve lambaları ile aydınlatma teçhizatı	10.392
1723	Halat, ip, sicim ve ağ	9.513
2694	Çimento, kireç ve alçı	9.325
3130	İzole edilmiş tel ve kablolar	7.542
1422	Tuz	6.933
2101	Kağıt hamuru, kağıt ve mukavva	5.915
3312	Ölçme, kontrol, test, seyrüsefer vb. amaçlı alet ve cihazlar	5.198
2699	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan mineraller	4.817
2913	Mil yatağı, dişli, dişli takımı ve tahrik tertibatı	4.809
3000	Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri	3.718
3430	Motorlu kara taşıtlarının motorlarıyla ilgili parça ve aksesuarları	3.094
2430	Suni ve sentetik elyaf	2.640
3694	Oyun ve oyuncak	2.476
3530	Hava ve uzay taşıtları	2.244
3320	Optik alet ve fotoğrafçılık teçhizatı	1.744
2022	İnşaat kerestesi	1.506

ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar
Toplam		24.208.675
2211	Kitap, broşür, müzik kitapları ve diğer yayınlar	1.053
1421	Kimya ve gübre sanayiinde kullanılan mineraller	936
3592	Bisiklet ve sakat taşıyıcıları	788
9214	Dramatik sanatlar, müzik ve diğer sanat faaliyetleri	638
3330	Saat	527
3210	Elektronik valf ve elektron tüpleri ile diğer elektronik parçalar	388
3420	Motorlu kara taşıtlarının karasörleri ve römorkları	350
3220	Radyo ve televizyon vericileri ile telefon, telgraf teçhizatı	302
3599	Başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları	284
3230	Televizyon ve radyo alıcıları; ses ve görüntü kaydeden veya üreten teçhizat vb. ilgili araçlar	260
3591	Motosiklet	229
200	Ormancılık ve tomrukçuluk	109
3140	Akümülatör, pil ve batarya	102
3311	Tıbbi ve cerrahi teçhizat ile ortopedik araçlar	53
9211	Sinema ve video filmleri yapımı ve dağıtımı	22
1911	Dabaklanmış deri	13
2213	Plak, kaset vb.	10
2511	İç ve dış lastik	8

TÜİK verilerinde gösterilen ihracat rakamları, tamamen TRB2 Bölgesi'nde üretilen ürünleri yansıtmamaktadır. Bu veriler, bölgeye kayıtlı şirketler üzerinden gerçekleştirilen ihracatı içerdigi için bölgedeki imalat kapasitesi ile birebir örtüşmemektedir.

Bu nedenle, saha araştırmaları ve ilgili kurumlarla yapılan görüşmeler sonucunda, illere göre ihracat potansiyeli taşıyan ürünler şu şekilde belirlenmiştir:

5.2. İhracat Potansiyeli Olan Ürünler

5.2.1 BİTLİS

Bitlis'te öne çıkan ihracat potansiyeli olan ürünler bal, kurutulmuş bitkiler, silah aksamaları, demir madeni, pomza perlit ve tekstildir.

Bal: Bitlis Balı Coğrafi İşareti bir üründür. 2023 yılında Bitlis ilinde 2.186 ton bal üretimi gerçekleşmiştir. Ülke üretiminin %2'sine denk gelen bu üretim miktarıyla Bitlis ili 14. sırada yer almaktadır. İlde arıcılık yapan 770 işletmede 45.352 adet eski ve yeni tip kovan ile üretim yapılmaktadır. Bitlis ilinde Ersan Balcılık ve Arıcılık (Tulliana Bal) ve Kaldera Bal Arıcılık firmaları yurt dışına ihracat yapmaktadır.

Kurutulmuş Bitkiler: Bitlis ili karasal iklim ve Akdeniz iklim kuşağı kesişme noktasında olduğundan bitki florası oldukça zengin ve çeşitlidir. Bitlis ilinde 170 adet endemik

bitki türü bulunmaktadır. Ayrıca Bitlis ili meyve ve sebze üretiminde bölgede söz sahibi iller arasındadır.

Bitlis Organize Sanayi Bölgesinde bulunan Tatvan Doğa Bitki-Meyve ve OSY Tatvan gıda firmaları yerel tıbbi aromatik bitkiler ve meyve sebzelerin kurutmasını yaparak yurt dışına ihracat yapmaktadır.

Silah Aksamaları: Bitlis ilinde ceviz ağacından yapılan tüfek dipçikleri yurt dışına pazarlanmaktadır. Bitlis 2023 yılı ihracat verilerinde silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı 8.402.094 dolar ile ilk sırada yer almaktadır. Bitlis ilinde Genç Polat Orman Ürünleri ve Rahman Orman Ürünleri firmaları tüfek dipçiği üretimi yaparak yurt dışına ihracat yapmaktadırlar.

Demir Madeni: Arıdağ mevkiinde Kanar Madencilik tarafından işletme ruhsatı olan demir zenginleştirme tesisi bulunmaktadır. Tesiste mikronize demir cevheri üretimi yaparak yurt dışına ihracat yapılmaktadır.

Pomza Perlit: Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nden (MAPEG) alınan 2020 yılı verilerine göre; Türkiye'de toplam 2,2 milyar ton pomza rezervi mevcuttur. Bu rezervin yaklaşık 1 milyar tonu Nevşehir bölgesinde yer alırken, Bitlis ve Van illerinde önemli miktarlarda pomza yatakları bulunmaktadır. Türkiye pomza rezervi varlığı sıralamasında Bitlis ili 40,6 milyon tonla 7. sırada, Van'da 30,5 milyon ton ile 11. sırada yer almaktadır. Pomza ve perlit işletmeleri Bitlis'in yerel ekonomisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. 2022 yılı SGK verilerine göre önemli bir bölümü pomza işleme tesislerinden oluşan metalik olmayan mineral ürünleri sektöründeki işletme sayıları il sıralamasında 52 işletme ile üçüncü, ilgili sektör istihdam ettiği kişi sayısı bakımından ise 671 kişi ile ikinci sırada yer almaktadır. İlde yoğun olarak faaliyet gösteren pomza işletmeleri geleneksel yapı malzemelerinden bims üretmekte ya da ham maddeyi doğrudan satmaktadır.

Tekstil: 15.06.2012 tarih ve 2012/3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 01.01.2012 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe giren yeni teşvik sistemi ile Türkiye, sosyoekonomik gelişmişlik seviyelerine göre 6 bölgeye ayrılmış, Bitlis ili en büyük teşviklerin sağlandığı 6. Bölge'de yer almıştır. Yatırım teşviklerinin etkisiyle Bitlis ilinde giyim eşyaları imalatında önemli bir gelişme yaşanmıştır. 2012 yılında 11 işletme ve 149 çalışanı bulunan giyim eşyaları sektöründe bu rakamlar 2022 yılına geldiğinde 76 işletmeye ve 7.332 çalışana ulaşmıştır. 2022 yılı itibarıyla Bitlis ilinde en yüksek istihdamı giyim eşyaları imalatı gerçekleştirmiştir. Kalkınma Ajansı, 10 yıllık süre zarfında mali destek programları, finansman desteği ve Çalışan ve Üreten Gençler Programı (CUGEP) ile bu dönüşümü desteklemiştir. Ayrıca Eren Holding ve Kiler Holding tarafından yapılan iplik üretim tesisleri ile birlikte Bitlis ili tekstil sektöründe büyümesini hızlandırmıştır. Hem iplik üretimi ve hem de hazır giyim sektöründe üretim yapan firmalar yurt dışına ihracat yapmaktadır.



5.2.2. HAKKÂRİ

Hakkâri'nin başlıca ihracat kalemleri madencilığe dayanmaktadır. Kurşun ve çinko ilin ana ihracat kalemlerini oluşturmaktadır.

Günümüzde çinko; çelik, alüminyum ve bakırdan sonra dünyada miktar olarak yıllık tüketimi en fazla olan metaldir. Hakkâri ili, çinko ve kurşun maden yatakları bakımından son derece zengin bir coğrafyaya sahiptir. Hakkâri – Çukurca arasından kalan bölge Türkiye’de en yüksek çinko kurşun maden rezervine sahip yerlerden birisidir.

Bölgedeki toplam kurşun çinko rezerv miktarının tespiti ve mevcut durumun analizi için Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı desteği ile hazırlanan “Hakkâri İlinde Maden Zenginleştirilmesine Yönelik Teknoloji Kullanım Alt Yapısının İncelenmesi Fizibilite Raporu” kapsamında uzman akademisyenler tarafından Hakkâri ilinde yaklaşık 50 milyon ton çinko-kurşun rezervi olduğu hesaplanmıştır. Bunun yaklaşık 42 milyon tonunun kireçtaşlarının tabakalanmasına uyumlu, dik veya yataya yakın konumlu oksit karbonatlı cevherden, 5.6 milyon tonunun ise kireçtaşlarının uyumlu veya keser şekilde yerleşmiş sülfürlü cevher şeklinde olduğu tahmin edilmektedir. Bunun dışında birkaç yüz bin tonunun ise kireçtaşlarını keser yerleşmiş, dikine karbonatlı oksitli cevherlerden oluştuğu düşünülmektedir.

Hakkâri ili kuzey kuşağında “Karakaya, Meskantep, Üzümcü” yatakları ile “Armutlu, Çimenli ve Oğul” cevherleşmeleri bulunmaktadır. Güney kuşakta “Kurşuntepe ve Akkaya” yatakları ile “Haskel ve Deştan” cevherleşmeleri yer almaktadır

Faaliyet gösteren “Kurşun, çinko ve kalay cevherleri ve konsantreleri”ne yönelik üretim faaliyeti gösteren kayıtlı 13 üretici mevcut olup sektörde çalışan personel bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9: Hakkâri Maden Firmaları Verileri

İl Adı	Kayıtlı Üretici	Personel Bilgileri					
		Mühendis	Teknisyen	Usta	İşçi	İdari	Toplam
Hakkâri	13	35	5	58	251	28	377

Yapılan saha çalışmaları sonucu Hakkâri ilinde tüvanan olarak üretilen çinko kurşun madeninin miktarı yaklaşık **500.000 ton/yıl** olarak tespit edilmiştir. Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü 2023 yılı verilerine göre ülke çapında üretilen tüvanan çinko kurşun madeni yaklaşık **850.000 ton/yıl** olup toplam üretimin yarısından fazlası Hakkâri ilinde gerçekleşmektedir.

Hakkâri ilinde çıkartılan çinko kurşun madenlerinin zenginleştirilmesi amacıyla kurulmuş bir izabe tesisi bulunmamaktadır. Özel sektör tarafından yalnızca sülfürlü cevherin işlenmesine yönelik bir adet flotasyon tesisi bulunmakta olup bu tesisin yalnızca sülfürlü cevherlere yönelik olması sonucu istenilen verimde çalışmamaktadır. Yüzde 15 ila 30 arasında tenöre sahip olan cevherler bu oranlara göre 100-200 \$/ton ücretlerle zenginleştirme işlemine tabi tutulmak üzere İran’a ihraç edilmektedir.

Tablo 10: Hakkari Maden İhracat Verileri

İl-Madencilik Kırılım / Yıl	2022	2023	Toplam
30 – HAKKÂRİ (\$)			
072 - Demir dışı metal cevherlerin madenciliği	33.631.328	32.378.343	66.009.671
Toplam İhracat	97.904.302	85.775.765	183.680.067



5.2.3. MUŞ

Muş'ta ihracat potansiyeli olan ana ürünler süt ürünleri, tahıl-buğday, tarım makine/ekipmanları, şeker, tekstil hazır giyim ve mermerdir.

Süt Ürünleri

Muş ilindeki tarımsal faaliyetlerin büyük bir kısmı hayvancılığa dayanır. 2023 verilerine göre Muş'ta büyükbaş hayvan sayısı 235.507 olup, süt işleme kapasitesi yaklaşık 100.000 ton/yıl'dır. 13 süt işleme tesisi bulunmaktadır. Türkiye genelinde süt ve süt ürünleri ihracatı 2023 yılında 1 milyar doları aşmıştır. Teknolojik gelişmeler ve yeni işletmelerin kurulmasıyla birlikte üretim kapasitesi ve kalitesi artmıştır. Muş'ta coğrafi işaretli ürünlerle ve yöresel lezzetlerle ihracat pazarında rekabet avantajı sağlama potansiyeli vardır. Özellikle Orta Doğu ve Türk Cumhuriyetleri gibi yakın pazarlara odaklanarak ihracat miktarı artabilir.

Tahıl-Buğday

Muş ilinde 2022 yılı toplam tahıl üretimi 428.735 tondur. Bu üretimin yaklaşık yarısı buğday üretimi olarak gerçekleşmiştir. Oransal olarak, Türkiye'nin toplam buğday üretiminin %1,5'ini oluşturmaktadır. 2022 yılı verilerine göre 20.000 kadar çiftçi bulunmaktadır. Sektörde ki işletme sayısı ise 3'tür. Tahıl ve diğer bitkisel ürünler ihracatı 2023 yılında 101.817.282 dolar olarak gerçekleşmişken ithalat ise aynı yıl için 112.182.660 dolardır. Türkiye genelinde tahıl ihracatı 2023 yılında 15 milyar doları aşmıştır.

Muş ilinde buğday üretimi, verimli topraklar ve uygun iklim koşulları sayesinde önemli bir potansiyele sahiptir. Modern tarım tekniklerinin kullanımı ve sertifikalı tohumluk üretimiyle birlikte verim ve kalite artmaktadır. Ayrıca organik tarım uygulamalarıyla da ihracat pazarında rekabet avantajı elde edilebilir.

Tarım Makine/Ekipmanları

Muş ili Malazgirt ilçesinde faaliyet gösteren firmalar çayır biçme makinası, ot ve sap toplama tırmığı, römork, kepçe yükleyici su tankeri gibi ürünleri üretmektedir. Yıllık üretim kapasitesinin yaklaşık 10.000 adet tarım makinesi olduğu bilinmekle birlikte net sayı her yıl değişmektedir. Üretim tutarı hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. İlde kayıtlı 12 firma bulunmaktadır. Yerli üretim, iç talebi karşılamakta ve ihracat potansiyeline sahiptir. Muş ilinde tarım makine/ekipmanları üretimi ve tamiri alanında bölgesinde belli bir potansiyel mevcuttur. Bölgedeki tarımsal faaliyetlerin ihtiyaçlarına yönelik uygun fiyatlı ve kaliteli makineler üretilerek hem iç pazarda hem de ihracat pazarında rekabet edilebilir.



Şeker

Muş ilinde Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye bağlı Muş Şeker Fabrikası bulunmaktadır. Bu fabrika, 2023 yılında 56.000 ton şeker üretimi gerçekleştirmiştir. Şeker üretimi alanında faaliyet gösteren 1 adet fabrika bulunmaktadır. Muş ilinde şeker ve şekerleme ihracatı, 2023 yılında 12.240 ton ile 559.378 dolar olmuştur. Türkiye genelinde şeker ihracatı 2023 yılında 1 milyar doları aşmıştır. Muş ilindeki şeker fabrikası, bölgedeki şeker pancarı üretimini değerlendirerek önemli bir rol oynamaktadır. Modernizasyon yatırımlarıyla birlikte verimlilik ve kapasite daha da artırılabilir. Ayrıca şeker pancarı üreticilerine verilecek desteklerle üretim miktarı ve kalitesi artırılabilir. Bu sayede hem iç pazarda hem de ihracat pazarında rekabet gücü artırılabilir.

Tekstil/Hazır Giyim

Muş ilinde 2024 yılı itibarıyla "Muş Sungu Tekstilkent" ve "Sultan Alparslan Tekstilkent" olmak üzere 2 adet tekstilkent bulunmaktadır. Bu tekstilkentlerde toplam 14 adet atölye bulunmaktadır. İldeki kayıtlı toplam 34 firma faaliyet göstermektedir. Tekstil/hazır giyim sektöründeki ihracat ve ithalat durumu firmaların Muş dışındaki ofisleri üzerinden yürütüldüğünden Muş'a dair net bilgi bulunmamaktadır. Ancak dünya çapında isim yapmış Lacoste, Hugo Boss, GANT gibi markaların üretimleri Muş'ta yapılmaktadır. Muş ilindeki

hazır giyim sektörü ağırlıklı olarak fason üretim modeline dayanmaktadır. Yani, büyük markalar veya firmalar, Muş'taki atölyelere kendi tasarımlarını ve kumaşlarını göndererek üretim yaptırmaktadır. Bu model, Muş'taki işletmelerin kendi markalarını yaratma ve pazarlama konusunda henüz yeterli deneyime sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Fason üretim, Muş'taki tekstil sektörünün ihracat potansiyelini de sınırlamaktadır. Şu anda erkek pantolonu (kumaş/kanvas) ihracatı Kuzey Irak ve Kuzey Afrika bölgelerine sınırlı bir şekilde yapılmaktadır. Bunun nedeni, fason üretimde genellikle düşük katma değerli ürünlerin üretilmesi ve markalaşma eksikliğidir. Ancak, Muş'taki tekstil sektörünün geleceği için umut verici gelişmeler de yaşanmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ve Doğu Anadolu Kalkınma Ajansının destekleri ile kurulan tekstilkentler, modern altyapı ve istihdam olanakları sunmaktadır. Ayrıca, genç nüfusun mesleki eğitimlerle desteklenmesi de sektörün nitelikli işgücü ihtiyacını karşılamaya yardımcı olmaktadır.

Mermer

Muş ilinde faaliyet gösteren mermer fabrikalarının yıllık üretim kapasitesi 3.600 ton/gün'dür. Ancak, yıllık üretim tutarı hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Mermer sektörünün yapısı gereği, ocak, fabrika ve atölye yatırımlarının tek başına başarıya ulaşması mümkün olmadığından, üretim tutarı birçok faktöre bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Muş ilinde mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 2'dir. Mevcut durumda herhangi bir ihracat-ithalat yapılmamıştır.

5.2.4. VAN

Van'da ihracat potansiyeli olan ana ürün tekstil ve hazır giyimdir. Rakor ve anahtar imalatı, helva, lokum, reçel ve tahin ve dış cephe giydirmesi ürünleri belli şartlar sağlandığında ihracat yapılabilme imkanına sahip olabilmektedirler.

Tekstil/Hazır Giyim

Van'da tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı yaklaşık olarak 70 olup, bu firmalarda istihdam edilen kişi sayısı 10.000'in üzerindedir. Firmaların çoğu en az 1000 m² ve en fazla 25.000 m²'lik alanlarda üretimlerini gerçekleştirmektedir. Bu firmaların 15'i Tekstilkent'te, 26'sı Van OSB'de, geri kalanı ise il ve ilçelere dağılmış durumda faaliyetlerini sürdürmektedir. Firmalar giyim eşyası imalatı yapmakta, ancak üretimlerinin çoğu fason üretim olarak devam etmektedir. Firmaların ihracatları, genellikle merkez ofislerinin bulunduğu iller üzerinden gerçekleştirilmektedir. Devlet destekleri ve diğer faktörler göz önüne alındığında, bölgede tekstil sektörünün gelişmeye devam edeceği öngörülebilir. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Van ve TRB2 bölgesinde tekstil ve hazır giyim sektörünü desteklemeye ve bölgeye yatırımcı çekmeye devam etmektedir. Sektörün altyapı ve üstyapı ihtiyaçları giderilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda;

- Van Tekstil Kent, 30 ha alanda yürütülen altyapı ve üstyapı faaliyetleri ile 21 adet 2.400 m² kapalı alana sahip fabrika binası inşa edilmiş ve 3.000 kişilik istihdam sağlanmıştır.
- Van Tekstil ve Hazır Giyim OSB, 42 ha alanda tamamlanan altyapı çalışmaları ile 36 parsel 13 yatırımcıya tahsis edilmiş, firmalar tarafından üstyapı yapım faaliyetlerine başlanmıştır. Ayrıca, 2. etap olarak 22,5 ha (23 parsel) alanda altyapı çalışmaları başlamıştır.
- Çalışan ve Üreten Gençler Programı kapsamında yürütülen 13 proje ile TRB2 Bölgesi il ve ilçelerinde toplam 89.000 m² kapalı alana sahip 24 adet tekstil atölye binası inşa edilmiştir ve yaklaşık 8.500 kişilik istihdam hedeflenmektedir. Mevcut durumda 3.644 kişilik istihdam sağlanmıştır.
- Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı kapsamında Muş iline yapılan 2.000 m² tekstil atölye binasında üretim faaliyetleri başlamış olup, 100 kişilik istihdam sağlanmıştır.
- Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı kapsamında Hakkâri ilinde 3.200 m² kapalı alana sahip bir tekstil atölyesinin 2025 yılı içerisinde tamamlanması beklenmektedir.

Hâlihazırda, iç pazara üretim yapan firmaların ihracata yönelmesi, Van ve TRB2 bölgesindeki kalkınma faaliyetlerine önemli katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, Van’da üretilen kürk hariç giyim eşyalarının ihracatı büyük önem taşımaktadır. Diğer yanda, Van Organize Sanayi Bölgesinde imalatı yapılan başlıca ürünler rakor, boya, tahin, helva, kuruyemiş paketlenme ve strafor’dur. Bu ürünlerden geçmişte rakor ihracatı yapılmış, ancak çeşitli nedenlerle mevcut durumda ihracat yapılmamaktadır. Tahin, helva ve reçel gibi ürünler ise ancak İran’daki serbest bölgelere sınırlı bir ihracat yapılmaktadır.

Van’da tekstil ve hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren firma sayısı yaklaşık olarak 70 olup, bu firmalarda istihdam edilen kişi sayısı 10.000’in üzerindedir. Firmaların çoğu en az 1000 m² ve en fazla 25.000 m²’lik alanlarda üretimlerini gerçekleştirmektedir. Bu firmaların 15’i Tekstil Kent’te, 26’sı Van OSB’de, geri kalanı ise il ve ilçelere dağılmış durumda faaliyetlerini sürdürmektedir. Firmalar giyim eşyası imalatı yapmakta, ancak üretimlerinin çoğu fason üretim olarak devam etmektedir. Firmaların ihracatları, genellikle merkez ofislerinin bulunduğu iller üzerinden gerçekleştirilmektedir.



6. DEĞERLENDİRMELER

İran, ülke içinde üretilen zaruri ihtiyaç olmayan veya lüks olarak nitelendirilen malların ithalatını yasaklama politikasını izleyerek döviz çıkışını en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Ülke, iç üretimi artırarak ithalatını daha çok hammadde ve aramalı ithalatıyla sınırlamayı, nihai ürünleri ise mümkün olduğunca az ithal etmeyi hedeflemektedir. Bu ithalat yasakları nedeniyle İran'a ticaret yapamayan firmalar, ülkeye yatırım yapmaya davet edilmektedir.

İran'ın ekonomi politikası, korumacı ve devletçi bir yapıya sahiptir. Bu durum, ekonomiye hâkim olan devlet iştirakleri veya vakıf şirketleri ile özel sektör yatırımları arasında ciddi bir rekabetin oluşmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, İran'daki özel sektörün ekonomideki payı %20 civarlarında kalmaktadır. Ayrıca, üretilen İran ürünlerinin kalitesi genellikle düşük olup, uluslararası piyasada rekabet edebilme kapasitesine sahip değildir. İran, uzun yıllar boyunca uluslararası alanda izole kaldığı için birçok üretim kaleminde teknolojik eksiklikler ve bilgi birikimi (know-how) açığı bulunmaktadır. Zengin petrol, doğalgaz ve maden rezervlerine sahip olmasına rağmen, karşılaştığı uluslararası sorunlar nedeniyle bu rezervlerden yeterince yararlanamamaktadır.

İran'da merkezi planlama ve talimatçı ekonomi yapısı nedeniyle, üretilen veya ithal edilen ürünlerde devlet tarafından belirlenen kar marjları uygulanmaktadır. Bu uygulama; gıda, içecek, temizlik ve hijyen ürünleri, beyaz eşya, motor yağı, araç yedek parçaları ve bazı sanayi sarf malzemeleri gibi ürünlerde geçerli olabilmektedir. Devletin ilgili kurumları, tüm ürünlerin üretici ve tüketici fiyatlarını belirlerken, ilgili sektör dernekleri ve firmalarla görüşmeler yapmaktadır. Bu uygulamalar, piyasada fiyat istikrarını sağlamayı hedeflemektedir.

Son yıllarda döviz kuru dalgalanmaları nedeniyle İran'ın para birimi değer kaybetmiştir. Bu hızlı kur hareketleri, iç piyasada üretim yapan ve vadeli satış yapan firmaları olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, İran'a uygulanan ambargolar nedeniyle uluslararası bankalar İran bankaları ile çalışmamaktadır, SWIFT işlemleri yapılmamaktadır ve akreditif açmak mümkün olmamaktadır. Para transferleri genellikle sarraflık mekanizması, yurtdışındaki bankalarda bulunan İranlı firmaların dövizleriyle veya İranlı firmaların 3. şirketlerden alacakları karşılığı yapılan ödemelerle gerçekleşmektedir.

Bazı ürünlerin ithalatı; gıda, içecek, kozmetik ve sağlık ürünleri, Sağlık Bakanlığı'ndan alınacak ruhsatlara bağlıdır.

Bölgemizden İran'a ihracat yapacak firmalar, ihracat yapmak istedikleri ürünlerin pazar araştırmasını yapmanın yanı sıra, ithalat yasakları, para transferi ve pazar fiyat uygulamaları gibi hususları da araştırmalıdır. Firmalar, Tahran, Tebriz ve Urumiye Ticaret Müşavirliklerine başvurarak detaylı bilgi alabilirler. Ayrıca, Tebriz ve Urumiye Ticaret ve Sanayi Odalarında Türkçe bilen personel bulunmakta olup, firmalar bu personeller aracılığıyla ilgili ürünün ithalatçı veya imalatçı birlik, oda ve sendikalarına yönlendirilerek daha fazla bilgi edinebilirler.

Kaynakça

1. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *Dış Ticaret İstatistikleri*. Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr>
2. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2024). *İhracat Raporları ve Ülke Profilleri*. Erişim adresi: <https://www.tim.org.tr>
3. TradeMap. (2024). *International Trade Centre – Trade Statistics for International Business Development*. Erişim adresi: <https://www.trademap.org>
4. United Nations Comtrade Database. (2024). *International Trade Statistics Database*. Erişim adresi: <https://comtrade.un.org>
5. T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024). *Ülke Masaları Raporları: İran*. Erişim adresi: <https://www.ticaret.gov.tr>
6. İran İstatistik Kurumu (SCI - Statistical Center of Iran). (2023). *Statistical Yearbook*.
7. World Bank. (2024). *World Development Indicators*. Erişim adresi: <https://databank.worldbank.org>
8. İran Gümrük İdaresi (Islamic Republic of Iran Customs Administration - IRICA). (2023). *İthalat ve İhracat Verileri Raporu*.
9. TÜRKONFED. (2023). *Bölgesel Rekabetçilik Raporu*.
10. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. (2024). *TRB2 Bölgesi Ekonomik Görünüm Raporları ve Sektörel Analizler*.